

В. Шевчук та ін.]. – К. : Дніпро, Т. 5. – 1984. – 354 с.

6. Антологія української поезії. В шести томах / [упоряд. І. Зуба та ін.]. – К. : Дніпро, Т. 6. – 1984. – 454 с.

7. Українська літературна енциклопедія. В 2-х томах / [упоряд. І. Дзеверін та ін.]. – Т. 1. – К. : УРЕ, 1988. – 536 с.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2011

Л.БОНДАРЬ

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВРЕМЯ, ПРОСТОРАНСТВО И ХРОНОТОП В СТИХОТВОРЕНИЯХ УКРАИНСКИХ АВТОРОВ.

Предметом статьи является критическое осмысление категорий художественного времени, художественного пространства и художественного хронотопа. Анализируются особенности часово-пространственных отношений в поэтических произведениях украинских авторов. В статье изучается содержание, основные формы и функции времени, пространства и хронотопа в стихотворной форме.

Ключевые слова: время, пространство, хронотоп, стихотворения.

L. BONDAR

ARTISTIC TIME, SPACE AND HRONOTOP IN RHYMES OF UKRAINIAN AUTHORS.

The paper centers on the peculiarities of time, space and hronotop correlations. It analyses the peculiarities of time and space correlations in poetic works of ukrainian authors. Basic forms, maintenance and functions of time, spaces and hronotop in the verse form are studied in the article.

Key words: time, space, hronotop, poems.

УДК 82 – 3 (045)

Володимир ВАРЕНКО

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА

Статтю присвячено дослідженням проблеми використання духовно- моральних цінностей українського народу в творчості В. Винниченка, його морально-етичній філософії. Аналіз світоглядних позицій, його творчості свідчить, що духовно-моральний ідеал письменника хоч і ґрунтуються на традиційних цінностях українського народу, все ж В. Винниченко здебільшого виявляє своє бачення моральних, загальнолюдських цінностей, яке і стало основою теорії конкордизму, принципу «чесності з собою».

Ключові слова: духовність, мораль, світогляд, принцип «чесності з собою», морально-етична філософія.

Чи не найяскравішою і найталановитішою постаттю української літератури XX століття, що з особливою повнотою відбила характер доби, її морально-естетичні пошуки, найбільш

гостро відчула суть подій – народження нового (але чи кращого і досконалішого?) суспільства, була постать Володимира Винниченка, який «поєднав у собі притаманну своєму поколінню віру в досягнення соціальної гармонії з пошуком причин недосконалості сучасного йому життя» [5, с. 4]. Це привело письменника до формування власної концепції ціннісного виміру людини і будування щасливого буття на засадах гармонійної взаємодії особистості і суспільства. Винниченко захоплювався пошуком нової моралі, яка б найповніше відповідала змінам у людських стосунках на всіх рівнях функціонування соціуму («чесність із собою»). Але чи відкидає письменник традиційні духовно-моральні цінності, моральні цінності свого, українського народу? Запитання риторичне, враховуючи соціальне походження, статус та місце народження (Єлисаветградщина – тепер Кіровоградська область, зауважимо, географічний центр України!).

Про вилив на формування світогляду В. Винниченка конкретної місцевості, де він народився, можна говорити багато. Існує магічне коло малої батьківщини, яке підживлює душу протягом усього життя. Такою «малою батьківчиною» для В. Винниченка був степ, що виховував розважливість, поміркованість, широту душі, глобальність баченого й чутого: «Ви розумієте, добре розумієте, що то значить «в степах»? Там, перш усього, немає хапливості... Там нема хапливості. Там кожний знає, що скільки не хапайся, а все тобі буде небо, та степ та могили... Отже, я виріс у тих степах, з тими волами, шуліками, задуманими могилами. Вечорами я слухав, як співали журавлі біля криниць у ярах, а удень ширина степів навіала сум безкрайності. В тих теплих степах виробилась кров моя і душа моя» [3, с. 26].

Однак та сама розважливість, поміркованість аж ніяк не заважали В. Винниченку, крім активної громадсько-політичної діяльністі, ще й успішно і плідно творити. Протягом життя він написав 14 романів, близько 20 драматичних творів, багато оповідань, сценаріїв, статей, памфлетів, тритомну працю «Відродження нації», двотомний філософський трактат «Конкордизм», багатотомний «Щоденник» та ін. Уже перший надрукований твір В. Винниченка – повість «Краса і сила» (1902) – приніс заслужену славу молодому письменникові. Його творчість дісталася схвалальні оцінки І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі

Українки та ін. Мала проза В. Винниченка відзначалась майстерним змалюванням найрізноманітніших соціальних прошарків суспільства, глибоким проникненням у суть соціальних процесів («Біля машини», «Студент», «Голота», «Темна сила»). Новаторський характер має і драматургія В. Винниченка, в якій акцентується увага на гострих і складних морально-етичних проблемах, при цьому використовуються найсучасніші художні прийоми: «Дизгармонія» (1906), «Щаблі життя» (1907), «Брехня» (1910), «Чорна Пантера і Білий Медвідь» (1911).

Отже, які процеси формували і впливали на духовно-моральні цінності письменника, крім, власне, батьків і близького оточення? Очевидно, що чи не найважливішим чинником для нього стають епохальні зміни в суспільному середовищі, що відбуваються прямо на очах у майстра. На думку Винниченка, людська свідомість, поведінка можуть бути зрозумілими тільки як класово обумовлені, отже, як політик і громадянин, він не заперечує, що ідеологія формує своєрідне поле моральності, але, замисливши над питанням: що саме має надати суспільному буттю моральної якості?, він зіткнувся з проблемою, яка вимагала прийняття, передусім особистого морального рішення, а саме – що обрати за підґрунтя власної моральності? Як суб'єкт морального вибору, В. Винниченко мотивується збереженням власної гідності в умовах соціального і морального відчуження [5, с. 8]. Не в змозі змінити обставини, він своїм вибором, що стане відомим як принцип «чесності з собою», буде намагатися не дати цим обставинам поневолити себе.

Отже, що ж це за принцип такий – «бути чесним з собою?» На наш погляд, це така життєва позиція, яка передбачає узгодження своїх дій зі своїми принципами, зі своєю правдою. Тут одразу з'являється дві правди: твоя і іншого, які нерідко суперечать одна одній (наприклад, правда багатих і бідних суттєво різниться). Постмодернізм проголошує суб'єктивність кожної окремої правди серед нескінченної кількості можливих правд. Тобто людину, чесну лише перед собою, тут відверто звати егоїстом. Чесність перед собою тут модифікується у чесність перед людьми і Богом. Невже потрібно пристосувати свою правду ще до когось? Чи не початок це, власне, лукавства, яке зустрічається у Євангелії з найбільшою

кількістю знаків оклику? Здається, спершу слід навчитись шанувати (любити) себе, а потім уже свого ближнього.

Отже, чесність з собою – такий стан душі, коли ти можеш дозволити собі те, що ти собі можеш дозволити. Найрадикальніший приклад в рамках дискусії – повія може бути повією, якщо всередині неї ніщо не бунтується. Ти можеш посміхатися до своїх ворогів і вести з ними діалог, якщо собі довіряєш. Тільки слід бути обережним, доходячи до своеї власної межі.

Багато запитань виникає до Винниченкової концепції «чесності з собою». З одного боку, розуміємо, що письменник знаходить досить радикальний і комфортний спосіб узгодити своє сумління з тогочасним бурхливим буттям, а з іншого – можна «узгодити» речі зовсім не доброчинні, далекі від елементарної порядності. А як бути з традиційними християнськими моральними цінностями, позицією народної моралі?

Очевидно, що і сам В. Винниченко неодноразово задавав собі ці запитання і не завжди знаходив відповідь. Своєрідним експериментальним майданчиком для випробовування перспективності його ідеї «чесності з собою» в існуючому суспільстві стають романі «Чесність з собою», «Рівновага», «Повсій», «Божки», «Записки Кирпатого Мефістофеля».

Так, наприклад, неминучість насильства – тема, яка надто бентежила Винниченка і стала для нього «каменем спотикання» в теорії марксизму. Незважаючи на революційну вдачу і прагнення перебудувати суспільний лад, він усе більше переконується, що людина сама повинна знайти свій шлях до щастя, уникаючи війн і революцій, для цього їй необхідно тільки перебудувати себе зсередини, бо ненасильницький опір – це шлях сильних людей [5, с. 12].

У контексті Винниченкових роздумів над природою моралі і щастя значне місце посідає модерна філософія, яка визначила певні аспекти його світоглядної орієнтації. Поєднуючи етику з екзистенціалізмом, віталізмом, індивідуалізмом, він, як і багато художників його доби, намагався з нових позицій розв'язати питання моральної філософії, зокрема, проблему людського щастя [5, с.14].

Проблема щастя і гармонії одночасно вимагала розв'язання цілого комплексу проблем моральної філософії, що потребували

екзистенціального осмислення і стосувалися свобод особистості, її відповідальності, вибору тощо. «Чесність з собою» Винниченка і є, власне, однією з основоположних ідей екзистенціалізму: бути чесним, за Сартром, означає бути вільним, чинити свій вибір вільно, у повній відповідності до внутрішньої сутності індивіда [5, с. 15].

Позаяк головною підвальною особистого щастя, за Винниченком, має бути внутрішня рівновага, гармонія, його система набула назви «Конкордизм», що в перекладі з латинської означає «погодження». Саме поняття гармонії стало основоположним в етичній концепції письменника.

Художнє дослідження ним теми дитинства (оповідання «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник» та ін.) цілком упевнено можна вважати етапом на шляху пошуку гармонії. Як письменник, Винниченко відчуває і вдало передає глибину діалектику процесу дитячого світосприймання і світобачення як цілісного, гармонійного, тому дитинство підсвідомо пов'язується в нього з періодом щастя. Водночас, письменник розглядає світ дитинства як продукт соціальних відношень і подає його як процес становлення особистості, розвиток їх моральної свідомості.

Завершеного концептуального значення «гармонія» набула в так званий паризький період, коли В. Винниченко прийшов до нової світоглядної парадигми, навіяної східною філософією, яка утворила нове підґрунтя для його «чесності з собою» і рятувала від тури за рідним краєм. Письменник дійшов висновку, що тільки велика сила духовності, всеосяжна гармонія і закон абсолютної рівноваги може скоригувати людину на її шляху до щастя: вплинути на її емоції, фізичний стан, психіку, врівноважуючи і гармонізуючи їх.

Щасливе життя є гармонійне життя, і гармонійність і є моральність – ось єдиний критерій, яким на думку Винниченка, перевіряються усі моральні доктрини. З цих позицій він і намагався побудувати власну теорію моралі – «Конкордизм».

У світлі даної етичної теорії В. Винниченка важко назвати оригінальним мислителем, творцем нової етики. Він в основу кладе усталені, традиційні моральні цінності, набуті дотепер людством, підводячи під них нові принципи [5, с. 15].

У процесі обдумування своєї теорії щастя особливу увагу письменник приділяє спогадам – «елементам щастя». Як миті щастя, вони свідчать про існуючий так званий «досвід щастя»: якщо діяти певним чином, знову можна досягти такого стану. Для цього необхідно працювати над собою. Це обумовило необхідність створення саме такої системи поведінки. Засобів досягнення щастя багато, вважав Винниченко, головне, щоб вони коригувалися законами рівноваги.

Концепція «рівноваги», яку запропонував Винниченко, є, значною мірою, тлумаченням балансу в медико-біологічному розумінні, однак і на духовному рівні вона виключає домінування якоїсь однієї сили – інтересу, бажання.

Браком рівноваги – дисбалансом – автор цієї теорії пояснює нещастя та хвороби, які є тотожними в розумінні В. Винниченка. Духовний дисбаланс він називає дискордизмом і вважає, що ця хворoba стала нормою в сучасному суспільстві. З'ясовуючи причини такої ситуації, він реконструює логіку руйнування здорового і щасливого існування людства та аналізує шляхи, які призвели його до нещастя, перегукуючись у своїх роздумах з соціальними теоріями Руссо та Маркса [5, с. 17].

Уявлення про щастя співвідносяться у теорії В. Винниченка з усією повнотою сутнісного виміру людського буття, тому й правила поведінки в його системі самовдосконалення стосуються різних сфер життя – родинної, інтимної, суспільної.

Любов як моральна цінність прямо пов'язана у В. Винниченка з відчуттям щастя. З одного боку, йому близька концепція любові, що визначається раптовістю, трагедійністю (оповідання «Момент» демонструє найбільш трагічний варіант опору нормативній системі суспільства), з іншого, через таке особистісне ставлення, як кохання, відтворюється у нього найбільш загальне відношення людини і світу. Любов для В. Винниченка є проривом людини до людини в усій дійсності і конкретності подоланням відчуження.

Праця як моральна цінність стає для нього «візволенням», через яку людина повертається до першооснов буття, пізнає «світову душу» в її гармонії, ціннісна вартість праці визначається врешті-решт тим, чи знаходить людина щастя як відчуття гармонії з навколошнім світом [5, с. 16].

Як бачимо, художня творчість була для В. Винниченка тією «трибуною», звідки він виголосував свої ідеї, які стосувалися

морально-етичних проблем. Тема «чесності з собою» найбільш активно осмислювалася в його повістях та п'есах і подавала варіанти давніх пошукув моделей «ідеального громадянина». Однак, коли йдеться про модель уявлюваного майбутнього суспільства, конструювання соціальних і етичних колізій не могло обмежитися «ресурсами» малої прози і драматургії. Через те, що письменник був противником кривавих методів перебудування світу, а реальних шляхів політичного мирного врегулювання не знайшов, він удається до традиційних, властивих утопічним романам, засобів, використовує загальну схему цього жанру.

Отже, «Конкордизм», на думку його автора, має стати першою програмою гармонійного суспільства, однак, ця теорія не є догмою, на чому і наголошував В. Винниченко, вона лише уособлює вказівки на кшталт шляху до оновлення, до розвитку узгодженого людського співжиття – шляху до щастя. Ця система моралі передбачає незалежність права вибору індивіда. Система пропонує людині дотримуватись певних правил-порад щодо власної поведінки, яка сприятиме стати сильним, здоровим і щасливим. Щодо необхідності власного самовдосконалення, людина сама на рівні моральної самосвідомості повинна прийти до цього.

Як висновок зазначимо, що як письменник – гуманіст В. Винниченко глибоко вірив, що «в людині, в людській спільноті цілої нашої планети переможе добро, правда, щастя. Він пристрасно до самої смерті вірив, що людство вийде з сучасної прокажельні на радісний шлях сонцеїзму і вселюдського узгодження. Ідея людського щастя на Землі проймає всю його творчість від перших оповідань до останніх і досі ще не надрукованих творів» [3, с. 28].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Винниченко В. Краса і сила / Володимир Винниченко. – К. : Дніпро, 1989. – 752 с.
2. Гнідан О. Д. Володимир Винниченко. Життя. Діяльність. Творчість / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська. – К. : Дніпро, 1996. – 256 с.
3. Костюк Г. Світ Винниченкових образів та ідей / Григорій Костюк. – К. : Знання, 1994. – 198 с.
4. Гусак Н. І. Проблема морального вибору у світоглядній орієнтації В. Винниченка / Н. І. Гусак. – К. : Знання, 1998. – 22 с.

5. Гусак Н. І. Щастя в етичній концепції «конкордизму» Володимира Винниченка : автореф. дис... канд. філос. наук : 09.00.07 / Н. І. Гусак. – К., 1999. – 19 с.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2011

В. ВАРЕНКО

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ УКРАИНСКОГО НАРОДА В ТВОРЧЕСТВЕ В. ВИННИЧЕНКО

Статья посвящена исследованию проблемы использования духовно-моральных ценностей украинского народа в творчестве В. Винниченко, его морально-этической философии. Анализ мировоззренческих позиций его творчества свидетельствует, что духовно-моральный идеал писателя хоть и основывается на традиционных ценностях украинского народа, все же В. Винниченко во многих случаях демонстрирует свое виденье моральных общечеловеческих ценностей, которые и стали основой теории конкордизма, принципа «честности с собой».

Ключевые слова: духовность, мораль, мировоззрение, принцип «честности с собой», морально-этическая философия».

V.VARENKO

SPIRITUAL AND MORAL VALUES OF THE UKRAINIAN PEOPLE IN V. VYNNYCHENKO'S WORKS

The article researches the use of the spiritual and moral values of the Ukrainian people in V. Vynnychenko's works along with the writer's moral-ethic philosophy. The analysis of V. Vynnychenko's world-view and literary heritage shows that though the writer's spiritual and moral ideal is rooted in traditional values of the Ukrainian people, yet in many cases he displays his individual vision of moral and universal human values which laid the foundation of concordism theory and the principle of «being honest with oneself».

Key words: spiritually, morals, word-view, principle of «being honest with oneself», moral-ethic philosophy.

УДК 82.2 „18” (477)

Надія ГАЄВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ ХРИСТИ АЛЧЕВСЬКОЇ

В статті розглянуто особливості поезії в прозі Христі Алчевської.

Ключові слова: поезія в прозі, синкетизм жанрів, психологізм, мініатюра, філософізм, імпресіонізм.

Українська література кінця XIX – початку XX ст. відзначається синтетичністю та синкетизмом жанрів та стилів. «У процесі художніх пошуків українські письменники кінця XIX – початку XX ст. розробляють прийоми, модифікують жанрові форми,